

Tarpkultūrinių ryšių ir
lyginamosios intelektinės
istorijos takoskyra

Straipsnių rinkinys

Rio Kodžima

Kodzsima Rió

Rio Kojima

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Tarpkultūrinių ryšių ir lyginamosios intelektinės istorijos takoskyra

Straipsnių rinkinys

Rio Kodžima

Kodzsima Rió

Rio Kojima



Kaunas, 2019

Autorius dėkoja vertėjams bei interviu autoriams, leidusiems publikuoti tekstus šioje knygelėje.

Viršeliui panaudoti dailininkės Jurgitos Gerlikaitės autoriniai darbai „Deira“ ir „Lietus“.
(www.gerlikaite.com)

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-467-410-5 (spausdintas)

© Rio Kodžima, 2019

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2019

© Jurgita Gerlikaitė, 2019

Skiriama Giedrei Vydmontaitei

Turiny

9	Pratarmė mano „Vilhelmo Meisterio mokymosi metams“ (“Wilhelm Meisters Lehrjahre”)
13	Lietuva – unikali šalis
15	Japonui Rio Kodžimai patinka lietuvaitės
18	Apie Japoniją – ir iš pirmų lūpų
31	Paskaitos VDU
48	Lietuvos įvaizdis šiuolaikinėje japonų populiariojoje literatūroje
52	Šiuolaikinis japonų kinas
66	Japoniška kolekcija VDU bibliotekoje
68	Pirmieji japonų apsilankymai Lietuvoje
74	Sveikinimai iš Japonijos
75	Japonija ir Lietuva
81	Jurgitos Gerlikaitės meditacijų pasaulis
85	Nemzeti azonosságstudat
90	Mit tudnak a japánok Erdélyről?
94	Japán és Magyarország
96	Japán helyzete az összehasonlító szociológiában
100	A modernség peremén
100	Előszó
103	I. fejezet. A modernizmus két új értelmezése
109	II. fejezet. A modern agrárradikalizmus néhány kiindulópontja
123	III. fejezet. Erdei Ferenc és a magyar modernizáció
140	IV. fejezet. Gondó Seikyó helye a modern japán gondolkodásban
156	V. fejezet. Gondó elmélete és a korabeli gondolkodás
170	VI. fejezet. Az összehasonlító szociológiától az episztemológiáig
178	Jegyzetek

186	Felhasznált irodalom
190	A japán modernizáció-vitáról
210	A mi Sturm und Drang korunk
215	Unitarius templom és felfogás Japánban – Meidzsi időszakban
225	A sort of anti-humanistic Nature
228	Central Europe in Transformation
239	“Fytyrat e dyfishuara mbi njëra-tjetrën” – bota Krijuese e Lendita Zeqirajt
243	Mano pažintis su Lietuva
264	Apie autorių

Mano pažintis su Lietuva

Pratarmė

Jaunystėje nė nesapnavau, kad ateis diena, kai apsigyvensiu tūkstančio dainų šalyje – Lietuvoje. Krašte, kurio pavadinimas net japoniškai skamba romantiškai: „Litoania“. Deja, tuo metu, kai buvau jaunas, Jūsų šalis buvo okupuota ir vadinosi „Sovietų Lietuva“. Pirmasis žodis tikrai neskambėjo romantiškai...

Buvau smalsus ir nuo vaikystės mėgau istoriją, tad žinojau šį tą ir apie Lietuvą: pirmiausia, kad lietuvių tautos šaknys visai kitokios nei rusų ir lietuviai turi savo kalbą, kuri priklauso baltų kalbų šeimai. Tačiau iš esmės žinojau nedaug – net ir apie Chiunę Sugiharą, dirbusį Japonijos ambasadoje Kaune ir išgelbėjusį tūkstančius žydų, išgirdau tik 1990-aisiais, kai pasirodė jo antrosios žmonos Sachiko Sugihara memuarai.

Galbūt nustebinsiu, bet jaunystėje žinojau vieną lietuvių kilmės aktorių, kuri šiandien puikiai prisimena daugelis vyresnių japonų. Tai – Karolis Dionyzas Bučinskis, geriau žinomas kaip Charlesas Bronsonas. 1970 m. jis suvaidino Japonijos TV reklamoje, skirtoje vyriškai kosmetikai „Mandom“. Ši populiarė reklama ekranuose laikėsi ištisą dešimtmetį. Vėliau, 1971-aisiais, C. Bronsonas suvaidino garsiam prancūzų filme „Raudona saulė“ (pranc. „Soleil rouge“) su Alainu Delonu ir Toshiro Mifune.

Galima sakyti, kad C. Bronsonas tapo Japonijos popkultūros dalimi – jis čia lankydavosi ir būdavo priimamas kaip garsi Holivudo žvaigždė. Įdomu tai, kad Antrojo pasaulinio karo metais šis amerikietis tarnavo JAV oro pajėgose ir dalyvavo išpuoliuose prieš japonus Tokijuje. Tačiau po kelių

dešimtmečių japonai labai šiltai priėmė tiek jį patį, tiek jo propaguojamą *macho* stilių, kuris 1970-aisiais tapo svarbiu jaunimo mados elementu. Vėliau sužinojau, kad C. Bronsonas yra kilęs iš Lenkijos ir Lietuvos totorių – emigrantas iš Druskininkų. Daugeliui japonų tai nėra žinoma, kaip ir faktas, kad namuose jis kalbėdavo lietuviškai.

Grįžkime prie mano istorijos – 1972-aisiais baigiau valstybinę pagrindinę mokyklą Naros prefektūroje ir nusprendžiau pereiti į Šv. Andriejaus (angl. *St. Andrews*) vidurinę mokyklą Osakoje, kurią valdė anglikonų bažnyčia. Tik joje tapau ne krikščionimi, o marksistu... Tiksliau – į marksizmą linkusiu istorijos mylėtoju. Tada buvau kone apsėstas vokiečių literatūros, bet labai domėjausi ir marksizmu bei eurokomunizmu – judėjimu, kuris po 1970-ųjų vis labiau populiarėjo Prancūzijoje, Italijoje ir kitose Vakarų Europos šalyse. Japonija tuo metu išgyveno protestų bangą ir po jos užplūdusį nusivylimą, kuris savo ruožtu atvėrė kelią terorizmui.

Būtent tuomet japonai pradėjo sieti savo ateities viltis su eurokomunizmu. Mane, dar moksleivį, ši politinė kryptis labai paveikė. Beveik ignoruodamas namų darbus skaičiau klasikinius Karlo Marxo, Frydricho Engelso ir Vladimiro Lenino veikalus. Pamokose entuziastingai aptarinėdavome, kaip sukelti socialistinę revoliuciją ir įtraukti vidurinėsios klasės atstovus, kokį vaidmenį revoliucijose atlieka istorikai ir intelektualai.

Mūsų karta subrendo jau po 1968-ųjų protestų, tad mes, žinoma, atmetėme sovietinio tipo diktatūrą, bet giliai viduje truputį tikėjome ir Sovietų Sąjunga (atsiprašau savo lietuvių draugų!). Mūsų pažiūros buvo panašesnės į prancūzų intelektualų-komunistų nei į japonų komunistų partijos. Didįjį „skirtumą“ tarp sovietų ir eurokomunizmo galima įžvelgti pirmųjų „strategijoje“ nuslėpti proletarinės diktatūros procesus. Dėl šios priežasties aš nesužinojau apie 1972-ųjų neramumus Kaune, nors jie buvo gan trumpai aprašyti laikraščiuose. Apie tuos įvykius pasakoja Donato Ulvydo filmas „Emilija iš Laisvės alėjos“ (2017 m.), neseniai parodytas ir Japonijoje.

Visą tiesą apie sovietų režimą sužinojau perskaitęs Aleksandro Solženicyno knygos „Gulago archipelagas“ vertimą į japonų kalbą, kuris buvo išleistas 1974 metais. Išstis dienas skaičiau šią knygą (kone du tūkstančius puslapių), aukojau net miegą – ir įsitikinau, kad daugelis sovietų pasiteisinimų

buvo nepagrįsti. Tačiau tuomet vis dar menkai suvokiau, kas ta Lietuva, įsivaizdavau ją tik kaip Sovietų Sąjungos dalį.

Tiesą sakant, būdamas moksleivis apskritai neturėjau tvirto supratimo apie tai, kas yra „tauta“. Lietuviams bus sunku patikėti, bet mano požiūrį į tautos sąvoką labai paveikė J. Stalino straipsnis „Marksizmas ir lingvistikos problemos“ (1950 m.), kurį, išverstą į japonų kalbą, perskaičiau mokykloje. Tik aštuntojo dešimtmečio pabaigoje, jau studijuojant universitete, vadinamasis „marksizmo teorijos renesansas“ privertė mane iš naujo permąstyti tautą ir nacionalizmą, paskatino domėtis teksta is apie nacionalistų sukilimą SSRS, pavyzdžiui, Héléne Carrère d'Encausse „L'Empire éclaté“ (1978 m.; vertimas į japonų kalbą 1981 m.).

Vengrijos sukilimą 1956 m. ir Prahos pavasarį 1968-aisiais prisiminiau dar iš mokyklos pamokų, bet visiškai nieko nebuvau girdėjęs nei apie partizanų antisovietinį pasipriešinimą, kuris tęsėsi iki septintojo dešimtmečio, nei apie Lietuvos Antrojo pasaulinio karo tragediją, apie kurią sužinojau tik žlugus Sovietų Sąjungai.

Kai lankiau vidurinę mokyklą, vyko Vietnamo karas. Jis padarė didžiulę įtaką Japonijos jaunimui, būsimiems komunistams ir radikalams. Šv. Andriejaus mokyklos baigimo iškilmėse giedojome komunistų himną – „Internacionalą“ („L'Internationale“), buvome įsigiję raudoną vėliavą su kūju ir pjautuvu, atsisakėme Japonijos himno ir kryžiaus. Manėme, kad po Vietnamo karo ateis nauja era.

Istorijos ir marksizmo tyrinėjimai

Baigęs Šv. Andriejaus vidurinę mokyklą Osakoje 1975-aisiais įstojau į Ritsumeikano universitetą – vieną labiausiai pripažintų Japonijos aukštojo mokslo institucijų, kuri tuomet šalies vakaruose buvo pagrindinis istorijos studijų centras. Nekantravau įgyti istorijos bakalauro laipsnį, neturėjau jokių abejonių dėl pasirinktų studijų.

Lietuvius tai gali nustebinti, tačiau Japonijos istorikų tyrinėjimuose iki devintojo dešimtmečio dominavo marksistinės idėjos. Akademikų pasitikėjimą marksizmu lėmė tai, kad dar iki Antrojo pasaulinio karo ši doktrina sėkmingai išaiškino kapitalizmo principus, o Japonijos istorijoje svarbų

vaidmenį atliko pasipriešinimas imperiniam režimui. Vis dėlto reikia pabrėžti, kad Japonijos marksizmas retai nuolaidžiavo sovietams. Politinė bičiulystė tarp japonų istorikų ir sovietinio režimo galutinai nutrūko septintajame dešimtmetyje dėl sovietų konflikto su Kinija, Prahos pavasario 1968-aisiais, sovietų atominės bombos bandymų ir t. t.

Tikėtina, jog to meto Japonijos intelektualų padėtis visuomenėje ir mąsty-sena buvo labai panaši į gyvenusiųjų Rusijos imperijoje – dėl priešinosi valdžiai. Intelektualai privalo kritikuoti santvarkos modernizaciją, ieškoti radikalesnių ir į žmones labiau orientuotų visuomeninių alternatyvų. Beje, japonų kalbos žodis „interigentsuiya“ (liet. intelektualas) yra kilęs iš rusiško žodžio „интеллигенция“.

Buvau stropus istorijos studentas ir namų bibliotekoje turėjau daug knygų iš K. Marxo ir F. Engelso raštų rinkinio „Marx-Engels Werke“ (44 tomai, išleido „Dietz Verlag“ leidykla) ir visą V. Lenino darbų rinkinį „Ленинский Сборник“ (vertimą į japonų kalbą. Visi tomai buvo tobulai išversti į japonų kalbą). Buvau perskaitęs daug sovietinių publikacijų – turbūt skaičiau jas uoliau nei lietuvių mokslininkai.

Devintojo dešimtmečio pabaigoje apie marksistinę ir marksistinę-lenininę istoriografiją, ypač SSRS, žinojau gerokai daugiau, nei tuomečiai vengrų mokslininkai. Gyvendamas Vengrijoje supratau, kad šios šalies tyrinėtojai visai nesidomėjo sovietiniais socialiniais mokslais ir istoriografija. Aiškin-damas, ką turiu omenyje, trumpai pristatysiu to meto Vengrijos istorijos tyrinėjimų tendencijas.

Vengrų istorikams didelę įtaką padarė vadinamoji „priklausomybės teorija“, kurią išplėtojo Samiras Aminas ir Andre Frankas bei Alexanderis Gerschen-kronas. Jų tyrinėjimais rėmėsi ir Ivánas Berendas, György Ránki bei pasaulinės sistemos teorijos autorius Immanuelis Wallersteinas. Naivūs sena-madiškos marksistinės-leninistinės istoriografijos principai buvo laikomi „atgyvenusiais“, išstumtais. Todėl istorijos studentams Vengrijoje nereikėjo skaityti marksizmo klasikinių veikalų ir jie nemokėjo rusų kalbos.

Kai pasakiau, kad perskaičiau visus į japonų kalbą išverstus SSRS Mokslų akademijos „Pasaulio istorijos“ tomus, jauni vengrų mokslininkai nė nežinojo, kas tai yra. Kai pradėjau aptarinėti Michailo Pokrovskio dar-bus apie Rusijos istoriją, jie ėmė rimtai abejoti, ar aš japonas, ar sovietų

kazachas – mat, kol sovietų armija dar buvo Vengrijoje, mane labai dažnai palaikydavo sovietų kareivių iš Kazachstano.

Lietuvos istoriografijos akademinės tendencijos buvo visiškai kitokios nei Vengrijos. Jas galima apibūdinti kaip tam tikrą klasikinio marksistinio požiūrio į istoriją bei labai empirinės analizės derinį. Praėjus vos keleriems metams po Sovietų Sąjungos žlugimo, Lietuvos istorikams didelį įspūdį padarė Prancūzijos „Annales“ istorijos mokykla (pranc. *L'école des Annales*).

Aš perskaičiau daug marksistinių veikalų, parašytų ir Vakaruose, pvz., Frankfurto mokyklos, prancūzų struktūrinio marksizmo atstovų, tokių kaip Louiso Pierre'o Althussero, ir vokiečių teoretiko Jürgeno Habermaso. Tačiau šios naujos filosofinių refleksijų bangos svarba išryškėjo tik vėliau, devintajame dešimtmetyje pasibaigus struktūrizmo idėjų dominavimui. Į Japoniją vadinamoji struktūrizmo revoliucija atėjo kone 15 metų vėliau nei į Prancūziją.

Skaitytojams gali kilti klausimas, kodėl rašau apie savo studijas ir kaip jos susijusios su mano ryšiu su Lietuva. Leiskite paaiškinti. Pirmiausia, kadangi dar mokykloje kruopščiai tyrinėjau ir skaičiau marksistinius raštus, mane galima vadinti „paskutinės sovietų kartos“ atstovu – kartos, kuriai galima priskirti ir mano amžiaus mokslininkus Lietuvoje. Todėl nenuostabu, kad čia atvykęs jaučiausi artimas lietuviams – mačiau juose nemažai savęs, tad galėjau susilaikyti nuo stereotipinių vertinimų.

Daug lietuvių, išgyvenusių sovietmetį, pritarė, kad ne viskas tuomet atitiko totalitarizmo modelį ar „homo sovieticus“ stereotipus. 1991 m., netrukus po nepriklausomybės atkūrimo, Lietuvoje jaučiausi beveik savas – tiesą sakant, lietuviai man visai neatrodė neįprasti ar kitokie. Visi, kuriuos čia sutikau, buvo man artimi, panašūs į mane.

Išmaniau marksizmą, tad savo istorijos tyrinėjimus galėjau perkelti iš Japonijos į Vengriją. Būtent domėjimasis Rytų Europa mane atvedė mane į šią šalį, o vėliau, drįstu sakyti, atvėrė kelią ir į Lietuvą.

Šis kelias prasidėjo dar tada, kai ruošiau savo bakalauro baigiamąjį darbą „Vėlesnės (socialistinės) pasaulio ir japonų socializmo idėjos“ (angl. „The Second (Socialist) International and Japanese Early Socialist Thought“). Jis buvo skirtas Rusijos ir Japonijos karui 1904–1905 m. ir rėmėsi

„Heiminsha“ (Japonijos socialistinė organizacija) ir „Charles H & Kerr Co.ltd“ publikacijomis. Vėliau, 1980 m., šio darbo pagrindu parašiau savo pirmą akademinį straipsnį Kioto istorikų draugijos žurnalui.

Ruošdamas bakalauro darbą aptikau straipsnį „Socialistinė partija Lisunijoje“ (Lietuvoje), paskelbtą 1904 m. laikraštyje „Heimin Shimbun“ („Liaudies laikraštis“). Tai buvo vienas ankstyviausių Lietuvos politinės padėties pristatymų Japonijoje, apie kurį vėliau parengiau publikaciją „Pastaba apie socialistinę partiją Lietuvoje laikraščio „Heimin Shimbun“ straipsnyje“ („Suvestinėje „Lietva no kai“, Nr. 3, 1998 m.). Joje aptariau partiją „Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratija“ („Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy“) remdamasis straipsniais „Tarptautinėje socialistinėje apžvalgoje“ („International Socialist Review“).

Mano pažintis su Lietuva neatsiejama ir nuo vokiečių literatūros, kurią labai mėgau jaunystėje. Ižangos pradžioje neatsitiktinai Lietuvą pavadinau „tūkstančio dainų šalimi“ – tai yra frazė iš Rytų Vokietijos rašytojo Johaneso Bobrowskio romano „Litauische Claviere“ („Lietuviški fortepijonai“, 1966 m.).

Ši nedidelės apimties romaną galima palyginti su Jameso Joyce'o „Ulisu“. Romane pasakojama apie įvykius 1936-ųjų Lietuvoje – birželio 23-osios vakarą ir kitą rytą, sutinkant šv. Jono Krikštytojo dieną. Romanas atiduoda duoklę Kristijonui Donelaičiui ir jo kūrybai, bet yra ir žymiai daugiau paslėptų prasmių. Deja, jį skaitydamas dar nebuvo susipažinęs su Lietuvos istorija, todėl negalėjau suvokti visų potekstų.

Posūkis Rytų Europos tyrinėjimų link

Ironiška, tačiau nuo marksizmo nutolau 1979-aisiais, dalyvaudamas pirmoje bendroje SSRS mokslų akademijos ir Ritsumeikano universiteto konferencijoje. Tuo metu, jau baigęs studijas, Kioto universiteto Teisės koledže pradėjau lankyti seminarus, kuriuos vedė profesorius Kitchitaro Katsuda, konservatyvus mąstytojas ir Rusijos intelektualinės istorijos ekspertas. Su profesoriaus pagalba tyrinėjau ne tik rusų intelektualų, tokių kaip Visarionas Belinskis ar Aleksandras Hercenas, bet ir konservatyvių vakarų filosofų, tokių kaip Edmundas Burke ar Alexis de Tocqueville,

mintis. Profesoriumi K. Katsuda labiausiai imponavo Pavelo Miliukovo Rusijos istorijos tyrinėjimai, todėl jo knygos padarė didelę įtaką ir man.

Kaip minėjau, nei aš, nei kiti japonų marksistai nepalaikė sovietinio režimo. Priešingai, tyrinėdamas Japonijos šiuolaikinę istoriją pradėjau rimtai abejoti marksizmo teorijomis. Dėl šio asmeninio ideologinio posūčio – vieno pirmųjų Kioto jaunų istorikų gretose – man pavyko geriau suprasti visuomeninius makroprocesus ir ideologines Japonijos transformacijas.

1984-aisiais japonų intelektualai susidūrė su audringu postmodernizmo „taifūnu“, kuris siekė atmesti visus senamadiškus socialinius mokslus ir atnešė antiistorinę intelektualinę revoliuciją. Prieš struktūralizmą gimusios marksistinės idėjos tapo puikiu postmodernių revoliucionierių taikiniu: buvo bandoma sunaikinti istorizmą palaikant istorijai priešiškas, t. y. antiistorines, idėjas. Iki „taifūno“ buvusi labai stipri institucionalizuota istoriografija po kelerių metų galiausiai nustojo dominuoti. Ši „nuopuolė“, žinoma, sukėlė skirtingose komunistinėse valstybėse vienu metu prasi-dėję įvykiai, tokie kaip „Solidarumo“ („Solidarność“) judėjimas Lenkijoje ir Michailo Gorbačiovo „perestroika“. Beje, praėjus dešimtmečiui labai panašų intelektualinį „taifūną“ mačiau ir Lietuvoje tarp jaunosios kartos atstovų, bendradarbiavusių su „Baltų lankų“ leidykla.

Galiausiai Japonija atsisakė marksizmo idėjų, o naujais jaunųjų intelektualų stabais tapo prancūzų poststruktūralistai: Jean-François Lyotard'as, Roland'as Barthes'as, Michel'is Foucault, Jean'as Baudrillard'as, Gilles'as Deleuze, Jacques'as Derrida ir kiti. Jei būčiau buvęs jaunesnis, būčiau prisijungęs prie šios bangos. Tačiau jau kelerius metus intelektualiai toliau nuo marksizmo ir šis atsitraukimas buvo gana klasikinis. Tarp jaunųjų Kioto istorikų atlikau „pranašo“ vaidmenį.

Pradžioje ėmiausi tyrinėti šiuolaikinius socialinius mokslus, kurių pagrindai buvo išvystyti JAV ir kuriuos marksistiniai akademikai kritikavo kaip „buržiaus ideologijas“. Tyrinėjau XX a. trečiojo dešimtmečio Čikagos mokyklos politologiją ir sociologiją, Talcotto Parsonso struktūrinę-funkcinę analizę. Iš Leopoldo von Ranke raštų geriau supratau hėgelišką istorijos perspektyvą.

Priešingai nei JAV, Japonijos socialiniuose moksluose po 1930-ųjų itin didelio susidomėjimo susilaukė Maxas Weberis, kurio darbai man taip pat

labai padėjo tyrinėjant Japonijos istoriją. Žinoma, postmodernistai kritiko ir M. Weberio darbus paremtas sociologines studijas. Manęs ši kritika nepaveikė, nes M. Weberiu domėtis pradėjau dar keletą metų prieš Japonijai pradėdant „kariauti“ su juo.

Tuo pat metu domėjausi ir tuometiniais komunistiniais režimais, jų istorija. Skaičiau sovietų istorijai skirtas knygas, kurias parašė klasikiniai autoriai – Levas Trotsky's, Isaacas Deutscheris, E. H. Carras, Alexanderis Nove'as, Ferencas Fejtas ir kiti.

Devintojo dešimtmečio pradžioje jaunas ir ambicingas intelektualas, atsiskęs būti Japonijos istorijos specialistu, turėjo du pasirinkimus: tapti JAV socialinių mokslų arba Rytų Europos ekspertu. Aš pasirinkau antrą variantą ir įstojau į doktorantūrą Tokijo universitete; mano disertacijos vadovas buvo profesorius Masao Nishikawa.

Šis sprendimas atvedė mane į Rytų Europą. Kodėl Vengrija? Pirmiausia, domėjausi sukilimu, kuris šioje šalyje įvyko 1956-aisiais – mano gimimo metais – ir jo vertinimu pasaulyje bei Japonijoje. Tokia buvo ir mano pirmosios knygos, išleistos 1987 m., tema: „Vengrijos sukilimas 1956 metais ir Japonija“.

Tais pačiais metais lankiausi Čikagoje – simbolinėje vietoje, nes šis miestas, Amerikos socialinių mokslų lopšys, garsėjo ir tuo, jog jame gyveno daugiausia emigrantų iš Vidurio Europos. Be to, Čikagos universitetas galėjo pasigirti stipriomis kultūrinėmis studijomis, susijusiomis ir su Japonija. Laimėjęs doktorantūros stipendiją Vengrijoje, pasirinkau šį universitetą kaip instituciją, kurioje norėjau pasiruošti studijoms.

Šiandien jau žinau, kad Čikaga yra JAV miestas, kuriame gyvena daugiausia emigrantų iš Lietuvos. Kartą, apsilankęs Vakarų Čikagos lenkų bendruomenėje, užsukau ir į Balzeko lietuvių kultūros muziejų. Gali būti, jog šio muziejaus darbuotojai buvo pirmieji tikri lietuviai, kuriuos man teko sutikti.

1979-ieji

1979-aisiais sovietai įsiveržė į Afganistaną – tada niekas nė neįsivaizdavo, kad vos po dešimtmečio SSRS sužlugs. Aš jau buvau baigęs studijas ir

leidau melancholiškas dienas Kiote. Kaip minėjau, tuomet mane pradėjo kankinti dvejonės dėl marksizmo vaidmens Japonijos istorijoje. Be to, labiau už vokiečių literatūrą pamėgau rusų rašytojus. Mano mėgstamiausias buvo Fiodoras Dostojevskis, iš kurio nuo pat XIX a. įkvėpimo sėmėsi ir japonai. Skaičiau daug klasikų kūrinių – Aleksandro Puškino, Nikolajaus Černyševskio, Jevgenijaus Zamiatino, Michailo Bulgakovo ir Michailo Bachtino, taip pat domėjausi rusų avangardistų darbais, žiūrėjau ankstyvąjį sovietinį kiną.

Tų metų lapkritį Kiote pamačiau lemtingą filmą. Japonijoje pagaliau buvo parodytas Andrejaus Tarkovskio „Soliaris“ („Солярис“, 1972 m.). Japonai laukė dienos, kada galės pamatyti šį filmą, pastatytą pagal plataus pripažinimo sulaukusį Stanisłowo Lemo romaną – jo vertimas iš lenkų į japonų kalbą buvo labai populiarus. Knygos autorius S. Lemas dažnai kritikavo A. Tarkovskio filmą, bet mane jis visiškai pakerėjo.

Filmas „Soliaris“ sukrėtė mane iki sielos gelmių ir atvėrė kelią savęs pažinimui, humanitarinių mokslų tyrinėjimams. Galima sakyti, man tai tapo naujo dvasinio gyvenimo pradžia. Skaičiau Kobo Abe, Alberto Camus ir net Jeano-Paulo Sartre'o filosofinius veikalus, labiausiai mane domino visuomenės ir istorijos suvokimas. Supratau, kad mikrolygmuo „aš“ yra makrolygmens „mes“ dalis, tad „mano“ problema turi būti sprendžiama kaip „mūsų visuomenės“ dalis.

Pagrindinį „Soliario“ veikėją suvaidino Donatas Banionis. Jis buvo pirmas lietuvis, palikęs man didelį įspūdį. Tada nė nemaniau, jog po 15 metų ateis diena, kai susitiksiu su juo Vilniuje...

Atvykimas į Lietuvą

Kalbant apie kelią, kuris mane atvedė į Lietuvą, norisi prisiminti vieną svarbiausių budizmo terminų – „karmą“. Ji dažnai klaidingai suprantama kaip „lemtis“, nes tikroji prasmė, remiantis pagrindinėmis Mahāyāna budizmo mokyklomis, yra „santykis“, kuris atmeta subjektyvumą. Iš dalies ši terminologija gali būti susijusi su „santykiniu“, kurį Vakarų filosofijoje išplėtojo Gottfriedas Wilhelmas Leibnizas ir Martinas Heideggeris. Bet šiuo atveju aš turiu omenyje „karmą“ be jokių sudėtingų ontologinių ar net religinių konotacijų.

Taigi, kuo čia dėta „karma“?.. Jei nebūčiau studijavęs Japonijos istorijos, jaunystėje nebūčiau abejojęs dėl savo ideologijos. Jei nebūčiau nusprendęs tyrinėti Rytų Europos, nebūčiau susiejęs savo gyvenimo su Vengrija... Ir, galiausiai, Lietuva.

Praleisiu pasakojimą apie dienas Vengrijoje devintojo dešimtmečio pabaigoje, kai ši šalis patyrė politinę transformaciją, nes tam reikėtų paskirti atskirą knygą.

Pamenu trumpą susitikimą su profesoriumi Stasiu Vaitiekūnu, kuris vėliau dešimtmetį ėjo Klaipėdos universiteto rektoriaus pareigas. Debrecene, kur rašiau savo daktaro disertaciją, prisijungiau prie sociogeografinių tyrimų, susijusių su Vengrijos ir Transilvanijos (priklausančios Rumunijai) pasieniu. Profesorius S. Vaitiekūnas artimai bendravo su profesoriumi Istvánu Süli-Zakaru – Debreceno universiteto, tuomet žinomo kaip Kossuth Lajos Tudományegyetem, Socialinės geografijos katedros vedėju. Prisdėjau prie profesoriaus I. Süli-Zakaro pasienio tyrinėjimų pasiremdamas savo daktaro disertacijos tema, tai yra, „modernybės ir paribio“ (svarbi A. Gerschenkrono terminologija!) istorine sinchronizacija. Ištraukos iš mano disertacijos, apgintos 1991 m., pateiktos šioje knygoje vengrų kalba „A modernség peremén“ („Modernumo periferijoje“). Nors atsimenu daug įvykių, nutikusių Vengrijoje, čia apie juos nerašysiu, vengdamas pernelyg ilgų pasakojimų.

1992-ųjų vasarą mano stažuotė Harvardo universitete artėjo į pabaigą. Turėjau du pasirinkimus: ieškoti darbo JAV arba Japonijoje. Po politinių transformacijų devintojo dešimtmečio pabaigoje ir dešimtojo pradžioje susirasti Rytų Europos tyrinėjimams skirtą darbą Vakarų ir Japonijos universitetuose buvo nesunku. Prieš priimdamas sprendimą dėl savo ateities, ištrūkiau iš Bostono vasariškos kaitros į Švediją, Upsalos universiteto vasaros mokyklą. Man tai buvo tik nedidelės „vasaros atostogos“. Tačiau dėl jų atsitiktinai atsidūriau Lietuvoje, nors likus vos dviem dienoms iki išvykimo iš Upsalos negalėjau nė įsivaizduoti, kad tai nutiks.

Kaip Rytų Europos tyrinėtojas džiaugiausi gavęs galimybę aplankyti dar vieną šio regiono šalį – Lietuvą. Pasidomėjęs plačiau supratau, kad čia galėčiau pasilikti ir ilgiau – Kaune veikė atkurtas Vytauto Didžiojo

universitetas, turėjęs stiprią akademinę bendruomenę, lietuviai man atrodė artimi, šilti žmonės. Ilgai nesvarsčiau – greitai supratau, kad noriu čia įsidarbinti.

Tuometis VDU rektorius profesorius Algirdas Avižienis maloniai patenkino mano prašymą priimti į darbą. Pradžioje buvo planuojama, kad dėstysiu Vengrijos istoriją, todėl baigęs darbus Harvardo universitete išvykau į Budapeštą, pusmetį ruošiausi būsimoms paskaitoms ir išsiunčiau daug knygų į VDU biblioteką.

Tomis dienomis dažnai susitikdavau su Centrinės Europos universiteto profesoriumi Endre Bojtáru – lietuvių kalbos ir baltistikos specialistu, veikalų „A kelet-európai avantgarde irodalom“ („Rytų Europos avangardinė literatūra“, 1992 m.) ir „A szláv strukturalizmus az irodalomtudományban“ („Slavų struktūralizmas literatūros tyrimuose“, 1978 m.) autoriumi. Per pirmą apsilankymą Lietuvoje 1992-aisiais jis mane supažindino su literatūrologu profesoriumi Vytautu Kubiliumi.

Dabar privalau paminėti, jog kultūros ir semiotikos tyrinėjimai man taip pat buvo artimi, buvau skaitęs Jurio Lotmano bei lietuvių kilmės prancūzų semiotiko Algirdo Greimo darbus. Pastarojo „semiotinis kvadratas“ mane net įkvėpė tyrinėti slaptą kultūrinės ekspresijos struktūrą. Semantikai skirti A. Greimo darbai yra išversti į japonų kalbą ir labai populiarūs – tačiau norėtūsi, kad ateityje mano gimtinėje būtų paskelbti jo veikalai apie lietuvių pagonybės mitologiją.

Galiausiai, 1993-ųjų rugpjūčio 20 d., atvykau į Kauną. VDU rektorate susitikau su naujuoju rektoriumi profesoriumi Broniumi Vaškeliu ir prorektoriumi profesoriumi Povilu Zakarevičiumi. Jie pasiūlė man skaityti paskaitas apie Japoniją, o ne apie Vengriją. O Dieve! Kai priėmiau jų pasiūlymą, supratau, kad mano darbas turės prasidėti vos po kelių dienų – o aš iki tol mėnesių mėnesius rengiausi paskaitoms apie Vengriją.

Profesoriui P. Zakarevičiui maloningai suorganizavus registraciją, į mano paskaitas užsirašė apie 100 studentų. Profesoriaus siūlymu, mano dėstomas dalykas, skirtas bakalauro studentams, buvo pavadintas „Japonijos istorija, visuomenė ir kultūra: japonologijos įvadas“.

Mano paskaitos VDU

1993-ųjų rugsėjo 3-ąją, 14.30 val., Vytauto Didžiojo universitete (S. Daukanto g. 28, 310 auditorijoje), pradėjau savo paskaitą tokiais žodžiais: „Tai yra istorinė akimirka – Lietuvoje paskaitas pradeda dėstyti profesorius iš Japonijos. Nors šiandien neturime nei šampano, nei fanfarų, tačiau tai yra pirmasis kartas Lietuvos istorijoje!“ Tiesą sakant, šiuos skambius žodžius pasiskolinau iš straipsnio, kurį parašė Robertas Morehouse'as, mano kolega iš Harvardo universiteto. Tuo metu, kai pradėjau dėstyti, Lietuvos žmonės „su fanfaronis ir šampanu“ žymėjo Popiežiaus Jono Pauliaus II vizitą Lietuvoje – išties istorinę akimirką.

Paskaitos planą buvau užsirašęs šratinuku sovietinėje užrašų knygutėje – kibernetikos era dar nebuvo prasidėjusi. Studentai mane sutiko ovacijomis, taigi, rodėsi, pradžia buvo gera. Pirmą kartą gyvenime skaičiau paskaitą universitete – kitaip tariant, VDU tapo vieta, kurioje pradėjau savo veiklą kaip akademikas, universiteto darbuotojas. Šioje knygoje rasite ir trumpą mano pirmosios paskaitos santrauką („Paskaitos VDU“, p. 31–47).

Tikriausiai derėtų paaiškinti, kaip pavyko skubiai pasiruošti paskaitoms VDU, neturint visų reikalingų šaltinių. Pirma, pasisekė, kad Japonijoje studijavau savo gimtinės istoriją. Spėju, buvau gana reta išimtis tarp kitų japonų dėstytojų, dirbusių visoje Rytų Europoje, o gal ir tarp dirbančių šiandien. Turėjau ir šiuolaikinių socialinių mokslų išsilavinimą, tad mano pažiūros apie Japonijos studijas buvo visiškai kitokios nei japonologų, baigusiu universitetus buvusioje Sovietų Sąjungoje. Man, kaip mokslininkui, vyravęs stereotipinis „Japonijos“ įsivaizdavimas atrodė visiškai neatitinkantis tikrovės.

Antras dalykas, dėl kurio man buvo lengviau dėstyti, kolegų iš Harvardo – Roberto Morehouse, Kuniko Macvey ir Mary White – pagalba. Jie atsiuntė man daug JAV išleistų knygų apie Japoniją. Visi leidiniai, kuriuos tomis dienomis skaičiau, ir šiandien yra viešai prieinami VDU bibliotekoje.

Trečia – aš atidžiai skaičiau „Encyclopedia Britannica“, taip pat esančią VDU bibliotekoje. Į šią enciklopediją įtraukti tekstai apie Aziją buvo labai patikimi šaltiniai, paremti vakarietiškomis mokslinėmis žiniomis.

1993-iaisiais Kaune interneto dar nebuvo, todėl tai buvo geriausia, ką galėjau padaryti, pasinaudodamas turimais ištekliais.

Džiaugiuosi, kad studentai mane priėmė labai šiltai ir kvietė dalyvauti savo renginiuose. Iki šiol atsimenu jų gražius vardus: Raminta, Rūta, Vilma, Kristina, Antanas, Tomas ir kiti. Visus juos mylėjau, kartu praleidome daug laimingų akimirkų, nors anuomet visuomenėje vyravo ne pačios linksmiausios nuotaikos. Rudens semestro pabaigoje kai kurie mano pasakaitas lankę studentai patys ėmėsi iniciatyvos suorganizuoti japonų kalbos kursą VDU. Galiausiai jiems pavyko gauti Užsienio kalbų katedros leidimą jį rengti.

Dėščiau ne tik Japonijos istoriją ir kultūrą, bet ir japonų kalbą pradendantiesiems – naudojausi savo paties parengtu japonų kalbos pagrindų tekstu. Po vieno semestro paprašiau perduoti šį kursą Tomona Goda, Vilniuje gyvenusiai japonėi, kuri buvo baigusi Reitaku universitetą Japonijoje, o vėliau ištekėjo už lietuvio, ir Gabijai Čepulionytei, kuri buvo ką tik pabaigusi orientalizmo studijas Sankt Peterburgo universitete.

1994-ųjų pavasarį surengiau seminarą apie Japonijos visuomenę VDU Socialinių mokslų fakulteto bakalauro ir magistrantūros studentams. Kartu su maždaug dešimčia studentų anglų kalba skaitėme Tadashi Fukutake „Japonijos visuomenę šiandien“. Šis vadovėlis rėmėsi šiuolaikinės sociologijos principais, o jo autorius – garsus Tokijo universiteto profesorius. Daugumą seminare dalyvavusių studentų nustebino Japonijos šiuolaikinės visuomenės realijos, kurios buvo pagrįstos statistiniais duomenimis ir skyrėsi nuo stereotipinio orientalizmo.

Seminaro pradžioje papasakojau nutikimą. Vieną vakarą, vykstant traukiniu iš Kauno į Vilnių, nutiko incidentas: girtas vyras priekabiavo prie niekuo dėtos moters. Aš supykau ir jį sutramdžiau; konfliktą matė Socialinių mokslų fakulteto dekanas profesorius Juvencijus Lapė. Jam šis nutikimas tarsis patvirtino, kad manimi galima pasitikėti. Netrukus mano dėstomam seminarui apie Japonijos visuomenę buvo suteiktas oficialus statusas ir kreditai.

Isimintinos pažintys

VDU suteikė man kambarį Prancūzų gatvėje, Kaune. Tame pačiame aukšte, gretimame kambaryje gyveno Raymond Sidrys, vėliau tapęs labai žinomu archeologu Vilniaus universitete. Lietuvių kilmės kaimynas gerai kalbėjo lietuviškai. Netrukus mes tapome gerais draugais.

Kartais R. Sidrys mane pakviesdavo į susibūrimus, kur turėdavau puikią progą iš arčiau susipažinti su įdomiais žmonėmis, gyvenusiais Kaune, sužinoti, kuo gyvena lietuviai – daug jų norėjo tobulinti anglų kalbos įgūdžius bendraudami su mumis. Vieną dieną, R. Sidrio dėka, viena Kauno televizija panorė iš manęs paimti interviu apie Lietuvą.

Kartą aš labai kritiškai pasisakiau apie tuomet labai populiarių leidinių „Vilnius tavo kišenėje“ (angl. „Vilnius in your pocket – the official city guide“) – mėnraštį anglų kalba, leistą atstačius Lietuvos nepriklausomybę. Tai buvo „juodai balti“ pasisakymai arba ironiška kritika apie „senojo režimo palikimą“, išlikusį tuometėje Lietuvoje. Parašiau recenziją, kurioje paprieštaravau šiam supaprastintam požiūriui, ir dėl to tapau vienu garsesnių užsieniečių, gyvenusių Lietuvoje.

Turėjau daug patirties, susijusios su socialinėmis transformacijomis Rytų Europoje, tad viso labo norėjau perspėti, kad reikėtų vengti paprastos dichotomijos, neskirstyti į gera ir bloga, kai kalbama apie Lietuvos atgimimo istorinius procesus, remiantis vakarietiškais standartais. Vos pasibaigus politinėms transformacijoms Vengrijoje 1989-aisiais, aš taip pat nedvejodamas pasisakiau prieš visuomenėje vyravusį optimizmą dėl staigios privatizacijos ir vakarizacijos, euforiją dėl stojimo į ES. Šiandien mano požiūrį suprasti lengviau, tiesa?

Vieną atšiaurią rudens dieną Kauno Naujamiestyje aplankiau kultūros istoriką Romualdą Neimantą ir paėmiau nedidelį interviu apie jo darbus ir gyvenimą. Kaip žinia, jis Lietuvoje surinko daugybę straipsnių ir kitų šaltinių apie vadinamąsias Rytų kultūras, tarp jų ir Japoniją. Tarp jo publikacijų, pasirėmusių šiais šaltiniais, buvo ir skirtų Japonijai, pavyzdžiui, knyga „Nuo Nemuno iki Fudzijamos: susitikimai su Japonija: Lietuvos–Japonijos kultūrų ryšių pėdsakais (XIV–XXI a.)“, pirmą kartą išleista 1992 m.

(pataisytas leidimas išėjo 2003 m.). Savo surinktus leidinius ir straipsnius jis padovanojo VDU bibliotekai kaip Azijos studijų medžiaga.

1993-ųjų lapkritį persikėliau gyventi į Vilnių, Palangos g. 30. Iki pat išvykimo 1995 m., kartą arba dukart per savaitę traukiniu arba mikroautobusu važinėdavau į Kauną. Atsimenu, kad Vilniuje jaučiausi vienišas, tačiau dienas leisdavau produktyviai, rašiau straipsnius ir gan dažnai susitikdavau su lietuvių intelektualais. Į šią knygą sudėti visi tekstai, kuriuos parašiau Lietuvos sostinėje.

Rašydavau angliškai, tada tekstas būdavo išverčiamas į lietuvių kalbą. Užmezgiau artimą, tiesioginį ryšį su redaktorais, nuolat lankydavausi pas juos, išsakydavau savo pageidavimus, o jie visada mane šiltai priimdavo ir išklausydavo. Aš neatpasakojau kitų šaltinių, o dėsciau savo unikalias pažiūras: džiaugiuosi, kad mano tekstus Lietuvoje žmonės skaito iki šiol.

Itin populiarus mano straipsnis „Šiuolaikinis japonų kinas“ paskelbtas leidinyje „7 meno dienos“ lietuvių kalba (p. 25–39). Kaip minėjau, nuo 1979-ųjų, kai Kiote pamačiau filmą „Soliaris“, kinas man tapo ne tik laisvalaikio pramoga ar hobiu, bet ir labai svarbiu gyvenimo elementu. Filmus pamėgau gyvendamas Tokijuje devintojo dešimtmečio pradžioje. Tais laikais į kiną ėjau labai dažnai, net dalyvavau pirmojo Tokijo tarptautinio kino festivalio atidaryme. Minėtą straipsnį, kurį galėsite perskaityti ir Jūs, pradėdu žodžiais, kino istoriko ir kritiko Donaldso Richie ištartais tame renginyje.

1994-aisiais, atostogaudamas Reikjavike, straipsnį parodžiau vienam kino kritikui, kuris pasiteiravo mano nuomonės apie šiuolaikinį Japonijos kiną. Tuo metu šis žmogus rašė recenzijas Islandijos laikraščiui „Morgunblaðið“ („Rytinis laikraštis“), o vėliau tapo pasaulyje žinomu detektyvų rašytoju. Tai buvo Arnalduras Indriðasonas.

Praėjus keleriems metams, 13-ajame Tokijo tarptautiniame kino festivalyje man teko dalyvauti Šarūno Barto filmo „Namai“ premjeroje. Žiūrėdamas jį prisiminiau savo gyvenimą Vilniuje. Osakoje man pavyko pamatyti ir kito lietuvių filmų kūrėjo Jono Meko filmą „Prisiminimai iš kelionės į Lietuvą“ (angl. „Reminiscences of a Journey to Lithuania“; žr. „Sveikinimai iš Japonijos“, p. 74).

Gerai žinojau J. Meko darbus, kuriuos jis sukūrė kartu su Andy'iu Warholu (bei, žinoma, su Johnu Lennonu ir Yoko Ono), skaičiau jo eilėraščius (profesorius Ikuo Murata fantastiškai išverstus į japonų kalbą) bei ilgus dieno-raščius anglų kalba, kurie šiandien jau beveik visi išversti ir į japonų kalbą. Tačiau galimybės pažiūrėti jo filmų neturėjau iki pat tos dienos Osakoje, kai vienas kino teatras suorganizavo J. Meko atminimui skirtą renginį. Džiugu, kad šiam iškiliam kūrėjui dar 1997-aisiais VDU suteikė garbės daktaro vardą.

Prisimindamas pažintis su žymiais lietuviais negaliu nepaminėti D. Banionio, su kuriuo pavyko susitikti Vilniuje. Tuo metu jis buvo labai užimtas, repetavo spektaklį, todėl mūsų pokalbis buvo trumpas. Garsusis aktorius papasakojo apie savo kelionę į Narą – mano gimtąjį miestą – ir pasidalijo nuomone apie A. Kurosawos filmus. Jis pasiūlė vėliau susitikti ilgesnio pokalbio Panevėžyje, kur tuo metu dirbo. Deja, to padaryti nepavyko, nes 1995-aisiais turėjau sugrįžti namo. Gailiuosi, kad praleidau šią neįtikėtina galimybę pasikalbėti su gerbiamu D. Banioniu, legenda, aktoriumi, kurio darbas mano gyvenimui padarė didžiulę įtaką. Dabar jo balso išgirsti jau nebegaliu, nes aktorius paliko mus 2014-aisiais.

Gyvendamas Vilniuje turėjau galimybę pabendrauti ir su Sigitu Geda, kurio eilėraščiai, išversti į anglų kalbą, man padarė įspūdį. Dviejų valandų pokalbyje palietėme pačius įvairiausius klausimus – be to, džiaugiuosi galėjęs išgirsti poetą dainuojant savo mėgstamiausią dainą. Tačiau vienąkart S. Geda man papriekaištavo – už tai, kad aptardamas Yasunari Kawabata literatūrą paminėjau kapitalizmą. Šis žodis, anot poeto, literatūroje neturi prasmės. Supratau kontekstą, kas jam nepatiko: tai pernelyg marksistinė terminologija. Nusprendžiau nesigilinti ir nepaminėjau, kad šį terminą vartojau remdamasis ne sovietiniais šūkais, o Walteriu Benjaminu ir jo vokiečių literatūros bei modernizmo tyrinėjimais, XX a. Prancūzijoje ir Vokietijoje plėtotomis teorijomis.

Vis dėlto nėra jokios abejonės, kad S. Geda buvo nuostabus poetas. Kada nors norėčiau priimti savotišką iššūkį ir perskaityti jo kūrybą lietuviškai, nes poeziją būtina skaityti originalo kalba – kad atsiskleistų visi skambesiai ir prasmės. Pats S. Geda man mielai padovanojo kelis savo naujo rinkinio

„Babilono atstatymas: eilėraščiai“, pasirodžiusio 1994 m., egzempliorius su autografais.

Kita mano veikla Vilniuje

Be minėtų darbų, Vilniuje vykdžiau kelias savanoriškas veiklas, susijusias su Japonijos ateitimi Lietuvoje. Pirmoji iš jų – internetinio žurnalo japonų kalba „Litoania-Nippon tushin“ („Lietuvos ir Japonijos santykių biuletėnis“) penkių numerių redagavimas. Žurnalo tekstai įtraukti ir į šią knygą („Japonija ir Lietuva“, p. 75–80).

Mažai kam žinoma, kad šiame žurnale buvo pristatytos Stepono Kairio publikacijos apie Japoniją – pirmieji tekstai, kuriuose lietuviškai aprašyta ši šalis. S. Kairio darbus žurnale aptarė Gabija Čepulionytė. R. Neimantas maloningai perdavė man S. Kairio „Japonijos“ egzempliorių, kurį jis nusipirko Kijevo antikvariniame knygyne. Vėliau, jau sugrįžęs namo 1995-aisiais, remdamasis savo straipsniu žurnalui „Litoania-Nippon tushin“, parašiau kitą straipsnį „Lietuva, orientalizmas ir Japonija“ (mėnesinės enciklopedijos „Gekkan Hyakka“ 1995 m. gruodžio numeriui).

Antroji užduotis, kurios apsiėmiau jūsų šalyje – knygų apie Lietuvą kolekcionavimas. Man pavyko surinkti per tūkstantį publikacijų, šaltinių apie Lietuvos istoriją ir literatūrą. Ieškodavau jų antikvariniuose knygynuose, įvairiuose šalies kampeliuose. Visas knygas, kurias pavyko nupirkti čia, Lietuvoje, padovanojau Osakos užsienio studijų universiteto (dabar – Osakos nacionalinio universiteto Užsienio studijų koledžo) bibliotekai. Tikiu, kad jauniems ir smalsiems studentams, besidomintiems Lietuva, mano kolekcija pravers. Iškilus profesorius I. Murata, vienas pirmųjų ėmėsis versti lietuvių literatūrą į japonų kalbą, patikino, jog šios knygos ateityje turėtų paskatinti Japonijoje lituanistikos studijas.

Šalta žiema – be šildymo

Prisimindamas dienas Lietuvoje mintimis sugrįžtu į laiką, kai buvo mažai vilties ir slėgė ekonominiai sunkumai – dešimtojo dešimtmečio pradžią. 1992 m. lapkritį, kai pirmą kartą lankiausi Lietuvoje dėl galimybės dirbti VDU, šalies valiuta buvo talonai – ant prastos kokybės popieriaus

atspausdinti pinigų atitikmenys. Atkūrus nepriklausomybę ekonomika buvo dar nestabili.

Pamenu visur besimėtančias bananų žieves, kurios simbolizavo vargingą praeitį, nors Lietuva ir buvo viena turtingiausių sovietinių respublikų. Netrukus „atėjo“ suomiški ledai, Lenkijoje pagaminti vakarietiški maisto produktai ir naudoti japoniški automobiliai su vairu dešinėje – visa tai tapo naujos Lietuvos ekonomikos simboliais. Stebėjau ekonominę ir visuomeninę transformaciją, kurią galėjau palyginti su procesais Vengrijoje.

Kai vėl čia atvykau 1993-iaisiais, buvo kilęs naujosios valiutos – lito – pinigų klastojimo vėjus, taigi visuomenė ir ekonomika vis dar sunkiai bandė atsigaivinti. 1993–1994 m. žiemą didžiuliuose miestuose buvo sutrikęs šilumos tiekimas. Net ir VDU auditorijose ar bibliotekose skaityklose tuo metu buvo išjungtas šildymas. Šalies žmonės susidūrė su dideliais sunkumais, buvo labai šalta, gatvėse – pilna benamių ir viltį praradusių žmonių.

Nepaisant visko, anuomet man patikdavo lankytis sovietinio stiliaus valgyklose, kavinėse ir baruose, valgyti labai paprastą, bet skanų maistą. Darbuotojai uždirbdavo tikriausiai nedaug, tačiau tikėjo savo patiekalais ir gamino juos iš širdies.

Savaime suprantama, gatvėje sutiktas azijietis Lietuvos žmonėms tada žadino smalsumą, nes jų, tuo labiau – japonų, šalyje buvo nedaug. Tuo metu Lietuvoje gyveno vos du mano tautiečiai: Tomona Goda ir Fumito Tomoi, vėliau tapęs garsiu komiku. Tad nenuostabu, jog mane dažnai palaikydavo kinu. Esu buvęs ir įžeistas.

Tuo laiku į Lietuvą beveik visai neatvykdavo turistų iš Azijos, tačiau pažinojau čia gyvenusius kelis verslininkus iš Pietų Korėjos. Dažnai būdavau pirmasis užsienietis, aplankęs mažus miestelius ir kaimus, kadangi sovietmečiu šios vietos nebuvo atviros svetimšaliams.

Prisimenu, kad tais laikais visur skambėdavo Viktorijos hitas „Ačiū tau“, o valandomis, kai rodydavo „Tvin Pykso“ serijas, gatvės beveik visiškai ištuštėdavo. Gali būti, jog aš vienas pirmųjų apsilankiau picerijoje „Ritos slėptuvė“, kurią Vilniuje atidarė buvusi Vytauto Landsbergio patarėja Rita Dapkutė.

Šiandien svajoju kada nors sugrįžti į jūsų šalį. Juk įsimylėjau Lietuvą, nors ji tuo metu išgyveno sunkius laikus...

Sugrįžimas namo

1995-ųjų pavasarį nusprendžiau grįžti į Japoniją. Kovo mėnesio įvykiai – stiprus žemės drebėjimas Osakoje ir Kobėje bei religinių fanatikų išpuolis su zarino dujomis Tokijo metro – privertė mane susirūpinti dėl savo senų tėvų, kurių jau dešimtmetį nebuvo matęs.

Tuomet man buvo 39-eri – tai reiškė, jog turėjau paskutinę galimybę įsidarbinti universitete Japonijoje kaip jaunesnysis mokslo darbuotojas. Galėjau vykti į JAV, bet rinkdamasis iš užsienio šalių pirmenybę teikiau Lietuvai. Vis dėlto, galiausiai nutariau sugrįžti į Japoniją, nes „Suntory“ fondas suteikė man stažuotės vietą su gera stipendija – tai buvo prestižinė pozicija.

Po šios sėkmės atėjo ir kita – 1998 m. Chubu universiteto Tarptautinių studijų koledžas paskyrė man docento vietą. Šią retą galimybę dirbti visu etatu universitete lėmė visiškai atsitiktinė pažintis su profesore Sachiko Hatanaka – ne kur kitur, o Vilniaus centriniame pašte, kai dar gyvenau Lietuvoje. Tą kartą pabendrauome vos kelias minutes, tačiau, kaip paaiškėjo vėliau, profesorė manęs nepamiršo...

Po kelerių metų Japonijoje gavau žinią iš VDU Tarptautinių ryšių tarnybos, kad man į Lietuvą atėjo laiškas nuo profesorės S. Hatanaka – darbuotojai prašė mano leidimo atplėšti voką, kad galėtų faksu atsiųsti man laišką. Tada dirbau leidykloje „Kadokawa“ Tokijuje; buvusio savo disertacijos vadovo, Tokijo universiteto profesoriaus M. Nishikawa prašymu redagavau „Pasaulio istorijos žodyną“. Profesorius taip pat buvo prašęs parašyti straipsnį ar knygą apie Emmą Goldman, garsią Lietuvos žydų kilmės visuomenės veikėją, labai nusipelnusią prieškario Japonijai, bet aš to taip ir nepadariau, nors jos autobiografija buvo išversta į japonų kalbą.

Taigi paprašiau VDU darbuotojo, kad šį faksą atsiųstų man į leidyklą. Perskaitęs labai nustebau, nes profesorę S. Hatanaką buvau beveik pamiršęs po to trumpo susitikimo Vilniuje. Profesorė rašė, jog jos kolegos Chubu universiteto Tarptautinių studijų koledže norėtų su manimi susitikti. Tuomet

ir gavau minėtąjį pasiūlymą dirbti docentu Chubu universitete. Žinoma, aš jį priėmiau, nes visas etatas universitete Japonijoje tuo metu, kai grįžau namo dešimtojo dešimtmečio viduryje, buvo labai reta galimybė.

Be abejo, šį pasisekimą nulėmė netikėtas susitikimas su profesore S. Hatanaka Vilniuje ir VDU Tarptautinių ryšių tarnybos žinutė man. Jei nebūčiau perskaitęs laiško, gal būčiau grįžęs į Vengriją?..

Darbą Chubu universitete pradėjau 1999-ųjų balandį – patvirtinus dekanui profesoriumi Kaori Kawabata, Nobelio premijos laureato, rašytojo Yasunari Kawabata, sūnui. XXI a. pradžioje ši aukštoji mokykla buvo labai įdomi ir kitokia nei šiandien. Čia dirbo garsūs profesorai – tokie kaip prof. S. Hatanaka, prof. K. Kawabata, prof. Hidekazu Kawai, Aleksandro Kerenskio draugas Kembridžo universitete, ir prof. Satoshi Takayama, buvęs dienraščio „Asahi Shimbun“ žurnalistas, kuriam teko kalbinti ir SSRS generalinį sekretorių Leonidą Brežnevą. Universitete su puikiais studentais bendraudavau iki vėlyvo vakaro, tačiau apie Lietuvą kalbėdavomės labai mažai.

Norėjau pamiršti Lietuvą, vengiau susitikimų su lietuviais, kurie tuo metu lankydavosi Japonijoje – tačiau pamiršti nesisekė, nuolat galvojau apie tolimą Baltijos šalį, gimtinėje jaučiausi vienišas. Ne veltui Lietuva man vienu metu atstojo *raison d'être* – kažką, kas suteikia gyvenimui prasmę. Iki šiol prisimenu šią šalį – savo meilę.

1998-ųjų vasarą ryžausi aplankyti Lietuvą atsisveikinimui. Po to parašiau apie 10 knygų ir daugybę straipsnių, skirtų mano seniau tyrinėtoms temoms. Paprašiau draugės Birutės Mar, kad suredaguotų mano straipsnius, paskelbtus lietuvių kalba, ir surastų leidyklą, kuri juos atspausdintų. Taigi Birutės Mar dėka 2001 m. leidykla „Strofa“ išleido nedidelę knygelę „Rio Kodžima straipsniai, paskaitos, interviu Lietuvoje“ (gavusi Japonijos kultūros reikalų agentūros stipendiją Birutė pusmetį gyveno studentų bendrabutyje Tokijuje. Nuo tų laikų mes esame labai geri draugai).

Štai tokios gijos sieja mane su Lietuva. Beje, kai ko nepaminėjau – kaip savo romane „Skaitovas“ („Der Vorleser“, 1995 m.) rašė Bernhardas Schlinkas, „yra dar vienas pasakojimas, kurio skaitytojams negaliu atskleisti“.

Šiandien galima svarstyti: jei būčiau pasilikęs Lietuvoje, ar būčiau tapęs kitu arba laimingesniu žmogumi? Atsakysiu Hermano Hesse'ės žodžiais iš romano „Pėteris Kamencindas“ („Peter Camenzind“, 1905 m.): „Nenoriu tau nieko sakyti, bet turi įvykti, kas turi įvykti“.

Jei keliais sakiniais reikėtų apibendrinti savo darbus ir veiklą, pirmiausia laikau save Vengrijos istorijos tyrinėtoju, baigusiu Japonijos istorijos mokslus. Lietuvoje apsilankiau dėl asmeninių priežasčių – ne dėl „kultūrinių mainų“, kai „japonologą“ deleguoja institucijos. Apskritai, frazė „kultūriniai mainai“, kalbant apie diplomatiją, man skamba keistai ir nepatraukliai. Mano moksliniai tyrinėjimai buvo skirti marksistinėms teorijoms, moderniems socialiniams mokslams ir Japonijos istorijai. Tačiau aš priskiriu save „paskutinei sovietinei kartai“, turėjusiai tas pačias vertybes ir pažiūras, būdingas ir daugeliui lietuvių – juos aš labai branginu ir myliu.

Baigiamasis žodis

Mano mylima mama savo sūnų pažinojo puikiai – iki paskutinių gyvenimo dienų. Prieš prarasdama sąmoningumą, likus dviem savaitėms iki mirties 2011 m., ji man pasakė: „Rio, mano vieninteli mylimas sūnau, žinau, kad tu praradai kažką krašte, kurio man neteko pažinti. Galbūt Lietuvoje, nežinau. Aš žinau, kad ten tu pametei savo sielą. Eik, vėl imkis svarbių darbų, susigrąžink ką praradai! Tu – svajoklis vaikas, tavo vieta ten, kur aš niekada nebuvau. Sugrįžk ten, kur trokšti būti!“.

Lietuva man padovanojo ne tik pusę gyvenimo metų, kuriuos joje praleidau. Kada nors čia bus išbarstyti mano pelenai, ant užšalusios žemės, greta mylimo žmogaus, tūkstančio dainų šalyje.

Iš anglų kalbos vertė Martynas Gedvila

Apie autorių



Autorius 1993 metais Lietuvoje

Gimė 1956 m. Naroje, Japonijoje. 1979 m. Ritsumeikano universiteto Humanitarinių mokslų koledže baigė Japonijos istorijos studijas. Tokijo universiteto Humanitarinių mokslų koledže (Komaba universiteto mieste-lyje) 1981–1983 m. studijavo tarptautinius ryšius. 1986 m. Rio Kodžima buvo vizituojantis Čikagos universiteto Istorijos katedros mokslininkas. 1987-aisiais išrinktas dalyvauti oficialioje Japonijos ir Vengrijos tarpvalstybinių doktorantūros mainų programoje.

Lajoso Kossutho (dabar – Debreceno) universitete Rio Kodžima įgijo sociologijos daktaro laipsnį su aukščiausiu pagyrimu. 1991–1992 m. dirbo mokslo darbuotoju Harvardo universiteto Reischauerio institute, 1992–1993 m. – tyrėju Vengrijos mokslų akademijos Sociologijos institute.

Nuo 1993 m. iki 1995 m. ėjo docento pareigas Vytauto Didžiojo univer-sitete, 1996–1997 m. buvo „Suntory“ fondo bendradarbis. Nuo 1997 m. dvejus metus Tokijuje redagavo Pasaulio istorijos žodyną („Dictionary of World History“), kurį išleido „Kadokawa Shoten“. Chubu (liet. Čiūbu) universiteto Tarptautinių studijų koledže dirbo docentu (1999–2004 m.), nuo 2004-ųjų – profesoriumi. Nuo 2009 m. Rio Kodžima yra Chubu uni-versiteto Humanitarinių mokslų koledžo istorijos profesorius.

1997-aisiais Lajos Kossutho universiteto rektorius Rio Kodžimą apdovanojo aukso medaliu. Vengrijos Respublika 2006 m. jam skyrė „Laisvės herojaus“ („Szabadság Hőse“) apdovanojimą.

Svarbiausi leidiniai

„Hangarii jiken to Nippon“ („Vengrų sukilimas 1956 m. ir Japonija“). Chuo koron sha, 1987 m.

„Hangarii chisikishi no fukei“ („Vengrijos intelektualinės istorijos apžvalga“). Fubaisha, 2000 m.

„Kojima Ryo Collection“ („Rio Kojima rinkinys“). Du tomai. Gendai Shicho Shinsha, 2004 m.

Chuo shi essentsia“ („Vidurio Europos istorijos pagrindai“). Fubaisha, 2007 m.

Rio Kodžima parašė daugiau nei 10 knygų ir 50 straipsnių bei esė, kurie išleisti lietuvių, japonų, vengrų, anglų, albanų ir bulgarų kalbomis.

Taip pat suredagavo daugiau nei 15 knygų japonų ir bulgarų kalbomis, nuo 2004 m. dirba akademinio žurnalo „Arena“ vyriausiuoju redaktoriumi.

Rio Kodžima
Tarpkultūrinių ryšių ir lyginamosios intelektualinės istorijos takoskyra
Straipsnių rinkinys

Lietuvių kalbos redaktorė Marytė Židonienė
Maketuotoja Rasa Švobaitė

2019 08 21. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. K19-047

Išleido
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248, Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@vdu.lt